

SLOVO V DOBREPOLJU

Anka Novak

179

IZVLEČEK

Avtorica v prispevku obravnava priprave na slovo od pokojnika v etnološko zanimivi dobrepoljski dolini. Izstopa religiozna prvina ob teh dogodkih. Poudarjena je tudi oblika vzajemne pomoči vaške skupnosti in sosedov ob izgubi svojcev. Prispevek sprotno opozarja na spremembe, ki so ob splošnih družbenih in kulturnih spremembah v drugi polovici 20. stoletja postopoma vtisnile svojo sled tudi na šege ob smrti.

Ključne besede: smrt, slovo od pokojnika, sosedska pomoč, 20. stoletje, Dobropolje

ABSTRACT

The article discusses the preparations for saying farewell to the deceased in the ethnologically interesting Dobropolje Valley. In these events, the religious element is given major emphasis. Further emphasis is on the forms of assistance from the village community and neighbours when somebody loses a family member. The article also draws attention to the general social and cultural changes in the second half of the 20th century which left their mark on funeral customs.

Key words: death, saying farewell to the deceased, neighbourhood assistance, 20th century, Dobropolje

Pokopališče – »britof«

Ob farni cerkvi Sv. Križa na Vidmu je pokopališče za štirinajst vasi, združenih v farno središče na Vidmu. Zdaj ni več najpreprostejših grobov z zelenimi obrobnimi nasadi iz drobnih dišečih nageljnov ali drugovrstnega drobnega cvetja, ki so se vrivali med grobove z oklepi iz cementa in dekorativno oblikovanimi križi iz litega železa. Pred dvajsetimi leti so bili še številni. Dekorativno oblikovane nagrobne križe iz litega železa so izdelovali v livarni na Dvoru pri Žužemberku in v železolitarni Gradac v Beli krajini (Žargi 1991: 13). V sredini, predvsem pa v drugi polovici 19. stoletja so na Dvoru množično ulivali nagrobne križe. Ulivali so jih po merilih likovnega okusa tedanjega časa, ki je uveljavljal estetično zgodovinskih stilov. Nagrobne križe so večinoma sestavljali na željo kupca, ki si je lahko sam izbral že izgotovljene elemente v skladiščih železarne. Podoba končnega izdelka torej ni bila v celoti rezultat dela oblikovalcev, zaposlenih v železarni, temveč je na

njegovo obliko vplival tudi okus naročnika. Na dobrepoljskem pokopališču smo pred dvajsetimi leti našli tudi križ z označenim poreklom iz tuje, češke livarske delavnice, kar je najbrž v zvezi z ugotovitvijo, da so na Dvoru ne le zaposlovali strokovnjake iz čeških livarn, ampak so tu naravnost kopirali tuje izdelke (Žargi 1991: 22–26). Starejši kamniti nagrobniki so izdelani domnevno iz domačega svetlega kamna. Okrog leta 1900 je precej prisoten tudi marmor temnejših barv, naletimo pa celo na lesketajoči se brazilski marmor. V drugi polovici 19. stoletja je v oblikovno podobo kamnitih nagrobnikov vtisnila močan pečat umetnost historizma, kar je značilno tudi za druga okolja v našem prostoru (Jenčič 1978). Ta okus je dovolj prisoten v dobrepoljski ljudski umetnosti še v desetletju po prvi svetovni vojni; prisoten je tudi v podobi tedanjih nagrobnikov.

Med zanimivostmi dobrepoljskega pokopališča je skromen spomenik Marije Jaklič (1841–1877), matere pisatelja Frana Jakliča - Podgoričana (1868–1937). Domnevno ga je izklesal materin brat Franc Jaklič (roj. 1851), ki je bil izučen kamnosek. Obrti se je najprej učil pri domačem mojstru, kasneje se je izpopolnjeval še v Ljubljani in Gradcu, kot je zapisal Fran Jaklič v svojih rokopisnih Spominih. Pisateljev memoarski zapis se presenetljivo ujema z nekaterimi nadrobnostmi iz pisateljeve literarne upodobitve kamnoseka v njegovi povesti Samotar na Selih (Novak 1960: 68–69). Ob južni steni zvonika ob vhodu v farno cerkev je spomenik dobrepoljskemu dušnemu pastirju Matiji Smoleju, ki je preminil leta 1871; spomenik je kamnosek spodaj zaznamoval s svojim imenom: Fr. Jaklič. Eden od najstarejših datiranih spomenikov je vzdani v severno steno farne cerkve. Izklesan je iz navadnega kamna, profilirana zgornja preklada je oblikovana v baročni tradiciji. Napis na spomeniku je napisan v bohoričici:

»Vstajenja tukaj zhaka truplo

Marjete Berdaus

is Ponikev.

Rojena 23. d. roshniga zveta 1795

Umerla 14. d. sushza 1843

V miru naj ona spi

Dokler Jezus jo sbudi.«

Spodaj je vklesano tudi pojasnilo, da so nagrobnik vzdali na privoljenje »fajmoshtra Gashperja«, v spomin, »ker je zirkev sidana v letu 1843 ...«. Spomenik temu župniku ima svoj prostor v pušpanovem kotičku ob zvoniku.

Na dobrepoljskem pokopališču je kar pet spomenikov, ki so delo tukaj rojenega akademskega kiparja Franceta Kralja. Pred cerkvijo je na njeni južni strani spomenik padlim v prvi svetovni vojni. Njegovo delo je nagrobnik Novakove družine iz Zdenske vasi, iz katere izhaja njegova žena. Na okroglem cementnem stebru so reliefni portreti njenega očeta, matere in prezgodaj preminule sestre Juste. Kraljeva reliefna plastika Križanega zaznamuje počivališče umetnikovega svaka Staneta Novaka in njegove družine iz Male vasi. Impozanten je spomenik umetnikovemu bratu Ignacu, pilotu, ki je preminil v letalski nesreči. Najiminitnejši med vsemi pa je spomenik

podjetniške družine Drobnič. Anton Drobnič je bil lastnik mlina, žage in stolarne, predhodnice dobrepoljske podružnice Slovenijalesa. Izdelavo spomenika je zaupal svojemu rojaku Francetu Kralju ob smrti svoje prve žene Ele leta 1943. Gre za reliefno plastiko iz cementa z množico razpoznavnih obrazov pomembnih preminulih in tedaj še živčih oseb iz domačega in širšega slovenskega kulturnega in zgodovinskega prostora; je pravi zbor zemljanov in nebeščanov. Na levi strani spodaj je upodobljen Drobnič z ženama in otroki iz obeh zakonov. Nad njimi so obrazi bližnjih in daljnih sorodnikov. V desnem spodnjem delu je z liki v slovanskih narodnih nošah izražena naročnikova zagretost za panslovanstvo, ki je bila dobro znana njegovim sodobnikom. Nad njimi je dobil svoje mesto J. E. Krek, glasnik majniške deklaracije, in za njim truma pomembnih slovenskih mož: Trubar, Jaklič, Prelesnik, Jurčič, Stritar, Levstik pa renesančni glasbenik Gallus iz ožjega okolja in ob njih umetnostni kritik Vurnik, slikar Jakopič, Cankar, Prešeren, prav ob robu profiliranega ločnega okvira sta upodobljena brata France in Tone Kralj. V osrednjem delu so razpoznavne osebnosti iz Dobropolja, nad njimi figure sv. Petra, Cirila in Metoda ter patronov glavnih krstnih imen v Dobropolju. V tej skupini nebeščanov sta tudi lika Slomška in Barage. Pod temenom profiliranega loka, ki zaključuje reliefno figuralno površino, sta upodobljena Adam in Eva z očaki iz svetopisemske stare zaveze in ob njih novozavezni evangelisti. Skoraj v človeški dimenziji je iz belega kamna izdelana figura nadangela Gabriela (Kranjc 1996: 356).

Sprehod po dobrepoljskem pokopališču daje vtis urejenosti in spoštovanja do pokojnih in tudi duhovno naravnost domačinov. V preteklosti so bili grobovi bolj zapuščeni. Popravljali so jih predvsem za praznik vseh svetih: »*V ruti smo prinesli malo zemlje s tnala, v mali vrečici pa malo peska za križec. Misliš, da je kdo šel poprej na britof kot zdaj! Zakopali so ga, pa je bil celo leto.*« O »popravljanju grobov« pred praznikom vseh svetnikov je zapisal Mrkun: »*Popravljajo jih prav lepo in ozaljšajo z raznimi cveticami, zlasti s krizantemami. Noben vrtnar nima tako lepega vrta, kakor je na ta dan pokopališče.*« (1934: 9) Redno vzdrževanje grobov se je bolj uveljavljalo v drugi polovici 20. stoletja. Še v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni je bilo mogoče zaznati precej manj skrbi za grobove. Kamnoseško izdelani spomeniki novejših oblik, redno vzdrževani nasadi cvetja, sveča na grobu, marmorni pesek so zdaj norme v vzdrževanju grobov. Poprej so prižigali sveče v večji meri le za praznik vseh svetnikov in vernih duš. Gospodinje in dekleta so same vzgajale cvetje za krasitev grobov. Za praznik vseh svetih so na grobove prinesle krizanteme – »*oktobrce*« kar v lesenih zabojčkih, nekatere kar v starih loncih. Cvetove drobnejših krizantem so zlagale na grob v podobi križa, še prej so prekrile gomilo z lepo, od doma prineseno črno prstjo »s tnala« ali nabrano v bližnjem grmovju. Zdaj pa močno prevladuje mišljenje, da za praznik vseh svetnikov doma vzgojeno cvetje ni dovolj dobro. Vsaj za kombinacijo okrasa si oskrbijo rože v cvetličarni. Boljši gmotni pogoji in potrošniška miselnost je dobila svoj izraz tudi na počivališču rajnih.

Epitafi

Nagrobni spomeniki so s svojimi oblikami pa tudi z različnimi vsebinami epitafov, s katerimi so pogosto opremljeni, izraz miselne in duhovne naravnosti različnih generacij. Izbrali smo nekaj značilnih primerov. Starejši napisi so izraz trdne vere v onostranstvo. Povečini so krajši obrazci s podobno vsebino, npr: *»Bog Vam daj večni mir in pokoj.«*, *»Tu v Bogu počivajo ...«*, *»Počivajte v miru«*, *»Mir Vam bodi!«*

V drugi polovici 20. stoletja so družinske grobove začeli zaznamovati z napisom *»Tih dom družine ...«*, tudi le z napisom domačega hišnega imena pokojnih, namesto nekaterih starejših napisov: *»Počivališče rodbine ...«*, *»Rodbina ...«*

182

Nekateri napisi na nagrobnikih so ponavljajoči se obrazci s podobno vsebino, drugi povedo več o rajnih pa tudi o žalujočih, ki so z vsebino napisa bolj zaznamovali svoj odnos do izgubljene drage osebe, svoje spoštovanje, svojo bolečino ob izgubi svojca. Nekateri napisi tudi priložnostnemu obiskovalcu niso le informacija, ampak se ga s svojo sporočilno močjo tudi globlje dotaknejo.

»Počivaj mlado srce blago.

Saj enkrat bodeš zopet bilo.

V veselju, stanovitni sreči

Se z nami bodeš spet združilo.«

Ta napis beremo na grobu osemindvajset let starega moža, preminulega leta 1904.

»Rahlo naj vaju zemlja krije

spavajta draga mi sladko

luč nebeška naj Vama sije

mir in pokoj naj Vama bo.«

Epitaf je z nagrobnika ženi, umrli leta 1907, in sinu, ki je preminul leta 1910.

»Tukaj pričakuje

večnega vstajenja

mati treh otrok...

Kakor bučela si marljiva bila

žena skrbna, otrokom mati mila

ponižna in vselej postrežljiva,

naj zato duša večni mir uživa,

Daj Bog kadar iz groba vstanemo,

da se na desni strani snidemo!«

Epitaf leta 1920 preminuli mladi ženi iz Male vasi.

Napisi otrok pokojnim staršem:

»Ljubi starši, da bi v miru počivali.

vam vošimo vsi prav iz dna srca.

Da bi sveti raj veseli vživali.

Prosimo gospoda milega Boga!«

Napis iz leta 1901 in 1902 preminulim staršem iz Podgorice.

Podobno ljudsko neposredna je vsebina v drugem primeru:

»Dragi starši, oče, mati

v miru sedaj tukaj spite

ter se v Bogu veselite,

Jezus, Jožef in Marija

Naj bodo vaša tovaršija.«

Cela pesem je odtisnjena v nagrobnik komaj dvaindvajset let staremu mladeniču iz Zagorice, ki je preminil leta 1918:

»Oj preljubi starši

Ne žalujte za menoj.

Saj bo kmalu prišel čas

Ko bom prišel jaz po Vas.

V svetem rajju se sprehajam Vam naproti se smejim

Svojo roko Vam podajam

In k sebi Vas želim.

Glej cvetljice že cvetejo

Tam, kjer ljubi sinek spi

Pa tak dolgo naj cvetejo

Da ga angelj spet zbudi.

Milo kličem iz temne jame,

Molite oj prijatli zame.«

V prvem delu je napis kopija štiri leta starejšega napisa na manjšem nagrobniku značilne piramidaste oblike, ki ga najdemo v neposredni sosesčini.

Epitafi iz druge polovice 20. stoletja izražajo določen vsebinski odklon od starejših primerov; so bolj tuzemsko naravnani. V vsebini epitafa na grobu mladega moža, ki je preminil leta 1971, ni prostora za svetlo upanje. Je le izraz brezupne osebne bolečine ob izgubi dragega moža:

»Če bi moja solza Te zbudila,

ne bi krila te gomila.«

Ni znano, v kolikšni meri so naročniki nagrobnikov sami tudi avtorji epitafov. Tudi če niso, so napisi zanimivi vsaj zato, ker so jih naročniki izbrali sami. Izbrali so besedilo, ki so ga ob izgubi svojca spoznali za najbolj primerno, ki so se z njim najbolj poistovetili in jim je morda najbolj leglo v dušo in srce.

Minevanje

Minevanje je za človeka, ki je tesno povezan z naravo, sestavni del bivanja.

184 Že ob prihodu na novi dom je nevesta mislila tudi na primer smrti v družini. Vsaka kmečka nevesta je morala imeti v bali poleg belovezenih – »šlinganih« prtičkov za prekrivanje jerbasa za velikonočni žegen tudi »mrlišku«. Tako poimenujejo s skupnim izrazom dekorativno vezene rjuhe in prte za na pare; k mrliškem kompletu spadata še dva svečnika in razpelo. Razen tega je imela nevesta v bali tudi poseben praznični prt za veliko mizo v hiši za takrat, ko je prišel duhovnik spredet hudo bolnega ali umirajočega. Za tak primer je pripeljala nevesta s seboj na novi dom tudi dekorativno oblikovano brisačo – »antle«. Najlepši in najštevilnejši, tudi najstarejši kosi prazničnega tekstila so se do danes ohranili na dobrepoljskih domovih prav v zvezi z običajskim življenjem domačinov. Kadar so domači poklicali duhovnika k umirajočemu ali hudo bolnemu, se je velika hišna miza spremenila v pravi oltar. V ta namen so jo morali prekriti s tremi prti. Najprej so pogrnili navaden bel prt, vrh njega prazničnega s široko nabrano belo vezenino z luknjičastimi vzorci, pogosto v obliki vinske trte in grozda, z zobci. Spredaj so vrh tega pogrnili še ožji prt z opisano vezenino spodaj ali pa kar belo vezen prtček za velikonočni žegen, vezen z rastlinskimi motivi; napis svetega imena IHS v sredini prtčka je skoraj pravilo. Nekatere so imele prte za tako priložnost okrašene s kvačkanimi čipkami, ki so jih same izdelale. V manjši meri so prte za ta namen lepšale strojno vezene industrijske čipke iz tila. Na tako pogrnjeno mizo so za previdenje postavili križ, dva svečnika s svečama, na levi je bila posodica s soljo, na desni pa posodica z blagoslovljeno vodo in pušpanovo vejico. V bližini bolniške postelje je bila pripravljena brisača, ki so jo imeli nalašč za tako priložnost. Pručko, na kateri je klečal duhovnik, so prav tako pogrnili z vezenim prtikom. V Zdenski vasi so imeli skupni vaški komplet »za gaspuda«, za primer, »da sa gaspud pršli«. Kar v skrinjici so hranili belo vezen prt za na mizo, križ in dva lesena svečnika. Skrinjico je hranil vaški mož ali pa zadnji uporabnik. »Mrliško« – mrliški komplet za na pare pa je imela vsaka gospodinja svoj ali pa si ga je delila s sestro. A tudi v takih primerih ga je morala z balo pripeljati na novi dom; ob tej priložnosti si ga je sposodila pri svoji poročeni sestri. Prav neugledno je bilo, če nevesta ni imela svojega kompleta za primer smrti. Nekatere, revnejše, so si ga ob smrti v družini vendarle tudi sposojale pri sovaščankah.

V zadnjih desetletjih 19. stoletja je bilo ročno delo uvedeno tudi v šole. Poslej je vezlo vse več domačink, zlasti deklet. Poleg belo vezenih, »šlinganih« rjuh in prtov za omenjene priložnosti so si nekatera dekleta pripravila komplete okrašene tudi s kvačkanimi čipkami – »heklanim špicami«, vendar je bilo belo vezenje imenitnejše, tudi dražje in bolj v navadi. Spretnejše vezilje so imele dovolj dela z

vezenjem za neveste. V prvi polovici 20. stoletja je mnogim nevestam vezla Marija Drobnič, p. d. Drobničeva, Cesta št. 3. Mrliške rjuhe – šlingane ali pa tiste s kvačkanimi čipkami, so zaznamovale z rdečimi monogrami dekliškega ali pa novega imena, ki so ga dobile po poroki. Monogrami so vezeni navadno s križci. Belo vezene mrliške prte so morale imeti v bali neveste še pred nekaj leti. Nekatere so jih podedovale po materi, druge so kompletne dajale v vezenje domačim veziljam, ki so v drugi polovici 20. stoletja »šlingale« le še na šivalnem stroju. Dovolj naročil so imele tri vezilje v Zagorici: Ivana Mesojedec, p. d. Jurkova, Ivana Vidmar, p. d. Jernačeva, zlasti pa Kristina Šuštar, p. d. Kržetova; slednja je največ vezla – za neveste in za cerkev. Vse tri so vezle le še na šivalnem stroju. To znanje so pridobile na gospodinjskih tečajih, ki so jih organizirali v domačem kraju. Zadnja še delujoča devetdesetletna dobropoljska vezilja Marija Peterlin z Vidma se je naučila belega vezenja na Singerjevem tečaju, ki so ga organizirali na Vidmu v Štihovi gostilni leta 1928.

Obiski duhovnika na domovih bolnikov in ostarelih so zdaj urejeni in sistematični. V navadi so mesečni obhodi po domovih. Zdaj pride duhovnik z avtom k ostarelemu ali pa k bolniku, pa nihče ne ve za to. Pred drugo svetovno vojno pa je bil to dogodek za vso vas. Poprej so klicali duhovnika le, če je bila zares sila. Kar razvedelo se je po vasi, »da bodo gospod prišli«. Vaščani, starejši in mladi, tudi moški, so se zbrali v nekaterih vaseh pri vaški kapelici in čakali. Peli in molili so. »*Vse je bilo bolj verno poprej, globoko verno.*« Čakajoč so peli pesmi za blagoslov. Z zvonjenjem zvončka je cerkovnik – »mežnar« naznanjal bližajoči se prihod duhovnika z Bogom. V sprevodu so mu sledili od kapelice do hiše, kjer so ga čakali. V drugih primerih so duhovnika, ki je nosil Boga, pričakali kleče na pragu svoje hiše in se pridružili skupini. V Kompoljah se je ob takih priložnostih zbralo po štirideset, petdeset vaščanov. Na Vidmu in v Hočevju so domači vselej kleče in s svečami v rokah pričakali duhovnika, ki je nato pred hišo blagoslovil spremljajoče. Potem so se eni razšli na svoje domove, drugi so stopili v vežo in kleče molili, dokler ni duhovnik po svojem opraviilu pri bolniku odprl vrat. Zbrani so šli nato v praznično, prav v ta namen opremljeno hišo, in kleče molili. Po drugi svetovni vojni so to navado opustili. Peš, ob vsaki uri, v vsakem vremenu je hodil duhovnik obhajati umirajočega – celo v oddaljeno Ilovo goro in v Hočevje, če je bilo treba. Vendar so domači navadno prosili sovaščana, ki je imel konja, da je šel ponj. Molitve, ki je združevala vaščane ob takih primerih, zdaj ni več.

Prav v zadnjih dveh letih pa skupna molitev vaščanov spet oživlja ob drugih priložnostih, npr. ob prometnih in drugih nesrečah mladih. »*Vsa vas se je zvečer zbrala v cerkvi*«, ko so Kompoljci molili za ozdravljenje ponesrečenca. Ob dolgotrajni nezavesti ponesrečencev so vaščani v Predstrugah in v Podpeči s skupno večerno molitvijo prosili za ozdravljenje in stali ob strani svojcem v stiski. Danes so zbirališča za molitev podružnične cerkve, drugi skupni vaški prostori, tudi gasilni domovi.

V kar precej utrjeni verski praksi je, še bolj pa je bila v preteklosti, v navadi molitev za srečno zadnjo uro.

Poleg tega, kar uči krščanstvo, da ne vemo ne ure ne dneva, kdaj bo treba na oni svet, so bili v zavesti tudi pradavni znanilci smrti. V nekatere so poprej trdno verovali, nekatere pa pripovedovalci omenjajo s priokusom šale, prazne vere. Že ob poroki so ugibali, kdo od novoporočencev bo poprej umrl. Gledali so, kako ob poroki na oltarju gorijo sveče. Lep, močan plamen je pomenil daljše življenje novoporočenca, na čigar strani je bila sveča. Migljajoč plamen pa je naznanjal, da bo ta, na čigar strani je gorela sveča s trepetajočim plamenom, prej umrl. Na sveti večer so ob določenem času s pogledom po hiši ugibali, če bo naslednje leto v družini kdo umrl. Če pogled ni objel vseh glav, so verjeli, da to napoveduje smrt. Smrt so pričakovali tudi v družini gospodarja, na čigar zemljišču je bilo določeno leto več krtin. Stari ljudje so bolj kot mlajši verjeli, da petje sove v bližini doma naznanja smrt v hiši. Sovino oglašanje pa vsi že podzavestno doživljajo kot nekaj neprijetnega, tudi v primeru, da sami ne verjamejo, da sova koga »spoje«. »Matevščevega je sova pela. Je hodila na hruško pet. So rekli, da ga bo sova spela pa jo je hodil preganjat.« »O, da sova spoje, da naznanja smrt, to so pa zelo verjeli!« je povedala druga domačinka starejše generacije. »Sova poje, enega bo spela, kirga bo. Moja mama so šli v peč iskat suha polena, da so sovo podili z jablane. Sove niso smeli slišati. Nikjer. So rekli, da je duh prišel nazaj. Molili so.« To je povedala nad devetdeset let stara žena iz Zdenske vasi. Materi celo suhega polena ni bilo žal v ta namen. Zelo močna je bila vera v »cahne«. Trkanje na okno, pokanje v prostoru, klici imena osebe, ki ji je bil cahen namenjen, samodejno odpiranje in zapiranje vrat zaznamujejo sporočilo o smrti. V to vrsto zaznav uvrščajo tudi srečanje s podobo osebe, ki se je poslavljala s sveta. Stari ljudje so mnogo pripovedovali o cahnih; da je kaj potrkalo, poklicalo, kasneje so pa izvedeli, da je nekdo umrl; nekateri vedo povedati, da so slišali znamenje prav ob času, ko je določena oseba umrla. Kritično, a vendarle s pritajeno skrivnostnostjo, so navedli dva primera, da se je rajni vrnil.

Ob smrti

Ob smrti so v dobrepolskih vaseh poprej molili precej več, kot je to v navadi danes, čeprav je molitev še vedno zvesta spremljevalka ob slovesu od pokojnika. Kadar kdo umira, domači pokličejo sosede; poprej so pripeljali s seboj tudi otroke, da so molili ob umirajočem. Prižgali so shranjeno krstno svečo in jo pustili goreti, dokler umirajoči ni izdihnil, potem pa so prižgali novo. Krstno svečo so shranili za drugega umirajočega. V ta namen so hranili tudi svečo od birme ali pa svečo, ki je bila blagoslovljena prav za srečno zadnjo uro. Tudi z blagoslovljeno vodo so »žegnali« okrog umirajočega. »Tako majhna sem bila, da so me oče nesli k Škulevim, ko je stari oče umiral. Pa so me k peči postavili. Se spomnim, da je rekel Škulev oče, ko so mu svečo držali: »Ugasnite, ne bom še!« Vmes so se kaj pogovarjali. Ko je spet imel težave, je pa rekel: »Le prižgite!« Starejši so stali pri umirajočem, otroci pa so klečali sredi hiše. Molili so vselej žalostni del rožnega venca. Na začetku in na koncu rožnega venca pa so molili »staro molitev«, ki jo danes skoraj ne poznajo več.

*Moj Bog, verujem v tebe!
Iz globočine kličem k tebi.
O, Gospod, Gospod, usliši moj glas!
Naj poslušajo tvoja ušesa glas moje prošnje!*

*Ako boš gledal na hudobijo,
Gospod, kdo bo obstal?
Zavoljo tvoje postave zaupam v tebe, o Gospod!
Od jutranje straže pa do noči
naj Izrael zaupa v Gospoda!
Zakaj pri Gospodu je usmiljenje,
pri njem je obilno odrešenje.
In on sam bo Izraela odrešil vseh njegovih hudobij.*

187

Molitev je ljudska priredba stotridesetega svetopisemskega psalma. Pri vsaki desetki rožnega venca so za Očenašem molili drugo molitev: *Moj Bog, verujem v tebe, ker si večna resnica in modrost. Upam v tebe, ker si vsemogočen, neskončno dobrotljiv, usmiljen in zvest. Ljubim te nad vse, ker si neskončno popoln in vse ljubezni vreden.*

Še vedno je v navadi, da se ob umirajočem zberejo sosede. Pokličejo bližnje sorodnike. Te dni se je v družini svojih sosed in njihovih molitev ob prižgani sveči na sinovem domu v stanovanjskem bloku na Vidmu poslovala Ela Miklič, znana dobrepoljska vezilja. Njeni domači so spoštovali materino versko naravnost in poskrbeli za duhovnika, da se je poslovala, kakor je sama želela.

Ob smrti domači še danes takoj ustavijo uro. Po pogrebu jo spet aktivirajo. Poprej so zlili tudi vodo iz škafo; njegovo mesto je bilo v veži ali pa v črni kuhinji. Rekli so, da si smrt v škafo koso opere. Obvestijo svoje sorodnike. Poprej so hodili od vasi do vasi svojci sami ali pa so naprosili bližnjega soseda. V zadnjih treh desetletjih se v glavnem obveščajo po telefonu. Prvi telefonski naročniki v posameznih vaseh so ob primeru smrti postali vezni člen komunikacij, bili so nosilci sodobne zvrsti vzajemne pomoči. Za obveščanje na daljavo je imel svojo vlogo vsaj od druge polovice 19. stoletja dalje poštni urad na Vidmu. Od zadnje četrtine 20. stoletja so pogostejše tudi osmrtnice v časopisih, vendar dajejo domačini prednost obvestilom po radiu. V bližnjem okolju še vedno med prvimi zvedo za dogodek cerkovniki in ga sporočajo v prostor z zvonovi.

V vsaki vasi, kjer ima pokojni bližnje sorodnike, naročijo zvonjenje v svoji podružni cerkvi, domači pa tudi v farni cerkvi. Ves čas, ko je pokojni na parah, mu zvonijo zjutraj opoldne in zvečer; pravijo: »*K mrlič z gani!*« Zvonjenje s posebnim zvokom, ritmom in melodijo naznanja, da je nekdo umrl. Zvonjenje na električni

pogon je zabrisalo izrazito žalno zaznamovanost in otožnost bitja zvonov. Ugibanju, komu zvoni, kar brž sledi vest, kdo je umrl. Pred dobrim desetletjem, ko je pokojni dve noči ležal na parah in so ga ob pogrebu od doma nesli na pokopališče, je zvonjenje v mnogo večji meri zaznamovalo slovo v Dobropolju.

Leta 1999 so na Vidmu zgradili lepo mrliško vežico, ki pa je bila kar nekaj časa prazna. Svojci niso mogli prekiniti s tradicijo in so obdržali pokojnika doma do pogreba. Tako je bila prva domačinka, ki je počivala v tej mrliški vežici, zdomka, ki je umrla v Nemčiji. Potem pa so začeli vežico uporabljati tudi drugi domačini. A ne vsi. Nekateri svojci so na začetku še vztrajali, da se poslovijo od rajnega na njegovem domu. Zdaj pa so vsi zadovoljni, da je v kraju skupna mrliška vežica, tudi s prostori, kjer morejo po domačem običaju posedeti in pogostiti »kropivce«. Slovo na domu je bilo za domače mnogo bolj naporno; že tako izmučenim od doživetja smrti svojega človeka, pogosto tudi od predhodne nege, potem pa še dva dni in dve noči, kolikor je pokojni poprej ležal v domači hiši, jim je vidno črpalo moči.

Žara v novi mrliški vežici, Videm, 2005, foto Anka Novak

Inštitucija sosedске pomoči je v Dobropolju še vedno dovolj živa, ob primeru smrti še prav posebej. V zadnjih letih, odkar imajo mrliško vežico, je izgubila poprejšnji obseg in se omejila na določene stare vsebine pomoči žalujočim. Uveljavila je tudi nekatere druge drobne vsebine in izraze naklonjenosti sovaščanu, ki je izgubil svojca.

Najbližji sosedje, moški in ženske, so navadno kar sami od sebe priskočili na pomoč, da so pripravili hišo za slovo od pokojnika. Moški so razdrli in odnesli

ležišča iz hiše in pripravili ležišče – »oder« za pokojnika. Oder so vselej postavljali moški. Sosede pa so pospravile hišo. Dokler je bil v hišah »ještrleh« (pod iz zmesi zrezane slame, apna in peska), so hišo le pomedle, saj se je obloga v vlagi kvarila. Odkar so domove opremili z lesenimi podi, so jih ženske vselej poribale, ko so pripravljale hišo za pare. Pogosto so še dolgo pripovedovale, kako je bilo treba temeljito delati, kjer so bile hiše zanemarjene. Otroci so bili udeleženi pri pripravah s tem, da so nosili cvetje, lončnice, ki so jih za pare posojale sosedo. V vsaki vasi so bili domačini, ki so jih klicali, da so prišli umit mrliča. Ženske je umivala ženska, moškega pa moški, ki je pokojnika tudi obril, a vsakdo tega ni zmožal. V Kompoljah, v Podgori je bilo to opravilo vezano na mežnarjevo hišo. Ponavadi je umivala ženska, ki je potem ves čas, ko je mrlič ležal na domu, čuvala v hiši. V vsaki vasi in v vsaki generaciji je bila starejša ženska, ki so jo svojci prosili, da je čuvala mrliča. Taki ženski so rekli »za b'hlonaj«. Tako so jo imenovali zato, ker se je vsakemu, kdor je prišel pokropit pokojnika, zahvalila: »B'hlonaj!« je rekla. Če so prišli kropit v skupini, je pa rekla: »B'hlonaj vsəm skəp!« Skrbela je za sveče – s škarjami je rezala stenj in dolivala blagoslovljeno vodo v posodico – v krožnička, ki sta bila v ta namen postavljena na vsako stran ob bogcu in svečniku na prednji polički odra; moškimi kropilcem, ki so posedeli ob mizi, je s »štamperlem« stregla žganje – »šnops«. Žganje in cigarete so morale biti vselej na veliki hišni mizi ob parah. Tu je bil določen prostor za moške, ki so prišli kropit. Sicer pa je taka ženska čuvala mrliča od jutra do večera, ko so jo zamenjali vaščani ali sorodniki, ki so prišli za dalj časa, da bi ob mrliču bedeli – »čüli«. Za svoje delo je vaščanka dobila plačilo in hrano v dneh, ko je bila pri hiši za bohlonaj. V Bruhanji vasi je dobila tudi v kozi pečen bel šarkelj. »Gašperjeva mati je bila v Bruhanji vasi nazadnje za bohlonaj. Ko je ona umrla, je bilo pa vsega konec.« V Podgori je to delo nazadnje opravljala Mežnarjeva, v Kompoljah Jurčkovkna, v Zdenski vasi za Lojzovo materjo tudi še Bakalova Ihana. V vsaki vasi vedo povedati ime zadnje vaščanke, ki je čuvala mrliča, ki je bila za bohlonaj. Nekako v zadnji četrtini 20. stoletja je z omdiranjem starejše generacije ta posebna funkcija domačink izginjala. Ponekod je bila ta žena zadolžena tudi za to, da je medtem, ko so bili drugi na pogrebu, pospravila hišo (Podgora). Ali pa je pomagala sosedam, ki so bile v največji meri udeležene pri urejanju in čiščenju hiše za pokojnim.

Sosedo so bile ves čas od smrti do pogreba v veliko pomoč svojcem pokojnega. V svoji peči so spekle peko dobrega belega kruha za kropilce in za pogrebščino. Kar same so prišle in ponudile pomoč. Sosedo ali pa druge vaščanke so stregle ljudem, ki so prišli kropit. Domači in sorodniki poprej sploh niso stregli. To je prišlo v navado šele v zadnji četrtini 20. stoletja zaradi pomanjkanja delovnih moči. Zavoljo tega tudi druga opravila, ki so jih v primeru smrti v hiši poprej vedno opravili le sosedje, zdaj deloma opravijo domači sami. Poprej so praviloma vso skrb z živino v hlevu prevzeli sosedje; moški so krmili, ženske so molzle in skrbele za prašiče. Zdaj, ko so vsi v službah izven domačega kraja in jih pesti stiska s časom, je pomoč v hlevu bolj omejena ali pa so jo v poglavitnem opustili, oziroma je v navadi le še bolj za spomin; vsaj v nekaterih vaseh je tako. Poprej so sosedo ostale v

hiši, da so jo med pogrebom pospravile. Tega je danes vse manj, a je v določenem obsegu še vedno prisotno; vsaj v obliki izkazane dobre volje, pripravljenosti pomagati.

Pare, kropivci, bedenje

V prvi polovici 20. stoletja so pokojne polagali na nalašč v ta namen narejene lesene »odre«.

Pripovedovalke se spominjajo, da je bil do tridesetih letih 20. stoletja oder tako visok, »da si se moral stegniti, da si pokropil. Otroci niso nič videli na oder«, saj je bil po opisu približno 130 cm visok, »skoraj pod stropom«, (Zdenska vas, Bruhanja vas). Zložili so ga iz naslednjih kosov: dva mizarska stola, dve stranici, ena skončnica in zgoraj pokrov. Spredaj so na pokrov položili podolgovat lesen zaboj, ga tako kot oder prekrili z mrliškim prtom in opremili z »bogcem«, dvema svečnikoma in posodicama z blagoslovljeno vodo in vejicama iz pušpana za kropitev. Odre so kasneje znižali do višine skončnic postelj, na katere so polagali pokrov za oder. Po vaseh so imeli skupne vaške odre. Shranjeni so bili v gasilnem domu ali pa pri hišah, kjer so jih nazadnje rabili. Tu so čakali do naslednjega mrliča v vasi. V Zdenski vasi se spominjajo, da je bil pokrov zložljiv, »na pantih«; le tako so ga mogli spraviti v hišo. Na pokrov odra so položili »cuho«, plevnico, natlačeno z zrezano svežo slamo, ne tisto, na kateri je bolnik ležal. Skupni so bili tudi veliki svečniki – »lajhtarji«, ki so jih po vzoru cerkvenih svečnikov napravili domači mizarji. V Zagorici so imeli tudi dve višji vaški stojali za cvetje – navadno »zimzelen« – asparagus. Poprej na parah ni bilo toliko rož, le kakšen roženkravt, vodenice, fuksije. Cvetje ob truplu so bile le lončnice – »pa kar v piskrih« so jih postavili na

190

Žena na parah, Zdenska vas, 1956, foto Rafko Fabijani

oder. Po rože so po vasi pošiljali otroke. Pod glavo so mrliču polagali »puštr« – blazino, napolnjeno s plevami. V Bruhanji vasi so pod blazino polagali brus, oslo; rekli so, da osla prevzame duh nase. Da ni dišalo ali da pokojni »ne bo hajal«, so mu pod oblačila na prsi položili kakšen železen predmet. V Zagorici so polagali pod pare železno verigo. Po pogrebu so cuho in puštr zažgali. Mrkun (1934: 18) piše, da so visoke odre že v tridesetih letih 20. stoletja zamenjali z nižjimi, ki so jih napravili kar na postelji. Trideseta leta so čas, ko se uveljavljajo te novosti – v nekaterih vaseh preje, v nekaterih kasneje.

Pred približno tridesetimi leti so odre zamenjale krste. Pokojnike polagajo vanje brž, ko jih umijejo in oblečejo. Krste – »truge« so poprej delali domači mizarji, npr. Gale v Mali vasi, mizar Grandovec na Cesti, Kompoljcem jih je delal kar mežnar sam, deske pa so mu prinesli naročniki. Poprej so poročene pokojne vedno polagali v črne krste, fante in dekleta, ostarele samce in otroke pa v bele. Pobroncan ali pa pozlačen industrijsko oblikovan plastični okras iz kartonskega papirja so pribili vzdolž kadunje in pokrova krste. Bogatejši je bil okras, dražja je bila krsta. Revnejši so naročali le križ na pokrovu. Zdaj krste le še kupujejo in pri tem ne varčujejo. Barve po stanu niso več tako trdno določene in črnih krst ni več videti. Prav zanimivo je, da se je nenavadno hitro uveljavil žarni pokop. Posebno, če domačin dočaka svoj konec v bolnišnici, ga pogosto upepelijo.

Pokojnika oblečejo v pražnja oblačila, spodnja in vrhnja. Poprej je bilo v navadi, da so ženske hranile poročno obleko za na pare. V poročno obleko so npr. oblekli v Zdenski vasi Franciško Škoda, ki je preminila okrog leta 1990, stara nad devetdeset let. Starejše ženske so imele rute na glavi, črne nogavice, nekateri so jih obuli v posebne copate, ki so jih kupili v ta namen. Moškemu so pridali v trugo tudi njegov praznični klobuk. Starejši so imeli (in imajo še dandanes) za primer smrti poleg blagoslovljene sveče pogosto pripravljena vrhnja in spodnja oblačila ter bombažni prt, s katerim se prekrije mrliča v krsti, preden se ga pokrije s pokrovom. Pripravljena sta bila križ in rožni venec za na pare. V dolini so bila pred prvo svetovno vojno številna cerkvena društva in bratovščine. Ženske so nosile noč in dan »škapulirje«, svetniške podobe na tkanini, ki so šle z njimi tudi v grob. Škapulirje na vrvicah so nosili pod vrhnjimi oblačili, tako tudi na parah. Dekleta in deklice so na parah ležale v belih oblačilih. Na glave so jim položili venček, fantom pa šopek rož na prsi (Mrkun 1934: 18). Pokojnemu sklenejo roki tako, da držita križ. Roki in križ ovijejo z rožnim vencem. Na prsi so mu poprej položili molitvenik, članom in članicam Marijine družbe so obesili okrog vratu svilen trak s svetinjico Matere božje. Na truplo so polagali tudi podobice. Poprej je pokojni moral ležati na parah dve noči.

Žalnih vencev poprej ni bilo toliko kot sedaj. V vsaki vasi navedejo ime sovaščanke, ki je znala delati vence v ta namen. Za zelenje so uporabljale smrečje, redkeje pušpan in cipreso, ter vpletale vanj suhe rože, kakor so rekli rožam iz »krep papirja«. Tako izdelane žalne vence omenja tudi Ljubič (1994: 110–111). Za starejše so navadno napravile vence s cvetovi v obliki rdečih vrtnic, za mlade pokojnike pa rože iz belega papirja. Da bi bili papirnati cvetovi obstojnejši, so jih namakali v

stopljen vosek, lepši se je zdel cvet, če so ga zgoraj še »*pobroncali*«. V poletnem času so domačinke v manjši meri izdelovale vence tudi iz svežega domačega cvetja. Trakove za žalne napise so prav tako izdelovale iz papirja. Za starejše so napravile napise na črnem, redkeje na vijoličastem papirju, za mlade pa na belem. Pred drugo svetovno vojno so v ta namen kupovali trše papirnate trakove s strukturo brokata. Še poldrugo desetletje po drugi svetovni vojni so močno prevladovali venci domače izdelave, potem so postopoma prišli v navado venci iz cvetličarn. Naročali so jih v Ljubljani, kasneje zelo mnogo v bližnjem Srebotniku. V devetdesetih letih 20. stoletja je Dobrepolje premoglo kar dve cvetličarni. Venci po stenah, kupljeno rezano cvetje ob trugi na parah, šopki cvetja pri nogah in na prsah rajnega, v resnici je ves zasut s cvetjem. Najbolj neskaljena vez s tradicijo so poleg sveč mrliški prti, s katerimi opremijo katafalk v mrliški vežici, naj leži pokojni v krsti ali pa počiva upepeljen v žari. Belovezeni, »*šlingani*« prti na parah v moderni dobrepoljski mrliški vežici dajejo prostoru občutje domačnosti, s katero želijo ublažiti sicer hladnejše slovo od svojcev, kot je bilo poprešnje, ko so na poslednje počivališče nesli rajnega z njegovega doma. Pogrebni uslužbenci v kraju so si sicer oskrbeli tradicionalne vezenine za oder v novi vežici, toda domačinke povečini vztrajajo, da so prti iz domače hiše. Na ta način želijo v skupni prostor vnesti nekaj bolj osebnega in izkazati družinsko pripadnost, navezanost rajnih in žalujočih; tudi to je dejanje, ki na svoj način blaži bolečino.

Ves dan, zlasti pa v poznih popoldanskih in večernih urah prihajajo stari in mladi kropit pokojnika. Za to priložnost se bližnji sorodniki oblečejo v črno, tudi drugi »*kropivci*« so temnejše in bolj praznje oblečeni. Poprej so na to dali še več. Ženska, ki je čuvala pri mrliču, je imela na skrbi, da je sorodnike usmerjala na pogostitev v sosednje prostore. Še v desetletjih po drugi svetovni vojni so kropivci kleče molili ob parah. Po molitvi so vstali in zopet pokropili s pripravljeno blagoslovljeno vodo. Pomolijo tudi še sedaj, vendar stoje. Sorodniki, znanci in prijatelji prinašajo po novi navadi v dar z žalnimi pentljami okrašene svežnje sveč. Novejša šega je tudi izražanje sožalja s stiskom rok. Zdaj kropivcem mnogo bolj strežejo kot poprej. Čaj ali bela kava, kos belega kruha – to je bila vsa postrežba, pa še to le za sorodnike. In žganje za moške. Zdaj pa prav vsakega postrežejo po izbiri z žgano pijačo, s sokovi različnih vrst in s turško kavo. Strežejo v predprostoru vežic pa tudi ob parah v vežici. Sorodnike in prijatelje povabijo v poseben prostor, ki je nalašč izoblikovan za druženje in pogostitev; tu je vedno pripravljen narezek in domače pecivo. Poprej, ko je rajni ležal na parah v domači hiši, so sorodnike povabili k pogostitvi v štedilniško kuhinjo, v času črnih kuhinj pa so jim stregli v »*štibelcu*«, kakor so imenovali spalni prostor nasproti hiše; še po drugi svetovni vojni so bili taki primeri dovolj pogosti. Čaj, kos dobrega belega kruha je bil poprej v navadi za kropivce, le za oddaljene sorodnike so sosedje pripravile tudi kaj drugega; najpogosteje obaro – »*ajmoht*« ali pa golaž. »*Al niso tako stregli kot zdaj. Bel kofe, čaj so dajali kropivcem. Pa bolj domačim, ta bližnjim, drugim ne. V prejšnjih časih je bila revščina. Pred drugo vojno so dajali tudi kos belega kruha.*«

Poprej so pri mrliču čuli dve noči. Prvo noč navadno vaščani, drugo pa so se zbrali sorodniki – od blizu in daleč. Čuvanje mrliča so imeli vaščani za svojo dolžnost, pokojni ni smel biti sam v prostoru. Navada je bila pri Dobropoljcih trdno zasidrana, čeprav je bila zlasti v zadnjih desetletjih 20. stoletja združena z velikimi napori. Mlajši, ki so morali naslednji dan v službo, so se temu izogibali in so si odmerjali krajši čas ob pokojnem. Tako so svojo vaščansko dolžnost preložili na starejše, ki so ostajali doma in so mogli vztrajati v opori žalujočim vse do ranega jutra. V zadnjem času so navadno čuli ponoči vedno isti vaščani. Zato so nekateri komaj čakali na mrliško vežico, ki jo ob enajstih zvečer zaprejo.

Bedenje ob mrliču še vedno pojmujejo tudi kot priložnost za druženje. To je bilo še bolj izrazito v preteklosti, ko je pokojni ležal na domu. Srečanja, pogovori kropivcev iz različnih vasi, sorodnikov iz oddaljenih krajev so bila vsem zaželeni vir informacij, moški ljubitelji dobre kapljice so s posedanjem ob veliki mizi tudi dobili svoje. Prostor za starejše žene je bil navadno na klopi ob veliki hišni peči, prostor za mlade pa ob parah. Ob polnoči so molili rožni venec, potem so dobili čaj in kos belega kruha, da so laže bedeli. Mladi iz vasi so si preganjali spanec tudi s šalami in raznimi igricami. Ponekod so »kamenčke delili«, na Cesti so tudi »rihtarja bili« – tako še po drugi svetovni vojni. V gorskih vaseh v vzhodnem obrobju Dobropolja, v Hočevju, še zlasti pa v Ilovi gori je bilo v navadi, da so ob bedenju tudi peli. Petje ob parah se je dovolj trdoživo ohranjalo v sosednji krški fari. Peli so nabožne pa tudi ljudske pesmi, primerne za to priložnost. Pripovedovalka se spominja, da so v Ilovi gori peli pesem Gozdič je že zelen, v Hočevju pa je slišala naslednjo pesem:

*Pa kdo je ta
pa kdo je ta,
ki tukaj zdaj leži?
To so pa dragi očka bli,
ki tu ležijo zdaj mrtvi.
Jemljejo slovo,
jemljejo slovo
od svoje žene prav lepo.*

*Pa kdo je ta
pa kdo je ta,
ki tukaj zdaj leži?
To so pa dragi očka bli,
ki tu ležijo zdaj mrtvi.
Jemljejo slovo,
jemljejo slovo
od svojih hčerkic prav lepo.*

*Pa kdo je ta
 pa kdo je ta,
 ki tukaj zdaj leži?
 To so pa dragi očka bli,
 ki tu ležijo zdaj mrtvi.
 Jemljejo slovo,
 jemljejo slovo
 od svojih sinov prav lepo.*

194

*Pa kdo je ta
 pa kdo je ta,
 ki tukaj zdaj leži?
 To so pa dragi očka bli,
 ki tu ležijo zdaj mrtvi.
 Jemljejo slovo,
 jemljejo slovo
 od svojih vaščanov prav lepo.*

Peli so še druge žalostinke. Ohranjen je fragment naslenje pesmi:

*Zadnja urca bo prišla
 morebiti še nocoj
 pa ga nimam prijatla
 k bi rajžal z menoj ...*

V drugih dobrepoljskih vaseh so prišli na dom zapet cerkveni pevci, kadar je umrl član cerkvenega zbora. Svojo stanovsko skupnost ob primeru smrti svojega člana še vedno vidno zaznamujejo tudi vaški gasilci. V Ponikvah so, oblečeni v svoje uniforme, zadnjo noč držali častno stražo. Po dva sta stala ob odru, na vsaki strani eden. Vsakih deset minut so se menjavali – vso noč. Svojemu pokojnemu članu so tudi skopali jamo in ga pokopali. Zdaj je njihova vloga v pogrebnem dogajanju, da nesejo mrtvega tovariša iz vežice v cerkev in iz cerkve do groba. Pogosto se ob grobu od njega poslovijo z nagovorom.

Mrliška vežica ima dve enoti, dva katafalka z dvema prostoroma za strežbo. Pijačo in turško kavo strežejo vsakomur, ki pride kropit, že kar pred prostorom s katafalkom. Tudi ob parah so sedeži, kjer kropivci posedijo ob domačih. Narezki in pecivo pa so na voljo v posebnem prostoru, kamor povabijo domače in prijatelje. Največ kropivcev pride ob večerih. Tudi v mrliški vežici molijo rožni venec, preden se razidejo. Ob enajstih zvečer vežico zaprejo. Celonočno bedenje so opustili. V primeru, da nekdo umre ponoči, v času, ko vežica ni odprta, pa še vedno pridejo sorodniki, da bedijo z domačimi, dokler pokojnega ne odpeljejo. Domači in sorodniki

v takih primerih še pospremijo rajnega do vaškega znamenja, kjer se je poprej ustavil vsak sprevid pogrebcev. Sicer pa zdaj večinoma pripeljejo pokojnike v vežico iz bolnice. V vaseh ob cesti, ki vodi do vežice na Vidmu, se v takih primerih vozilo ustavi pri vaški kapelici, če je pokojni iz te vasi. Zadnje slovo pri kapelici se je močno zasedlo v zavest domačinov. So primeri, da so pokojniki prav naročili, naj jih pri prevozu iz drugega kraja na domače pokopališče na Vidmu ustavijo na tem mestu.

»K mrlič!«

Slovo od pokojnega še vedno izrazito zaznamujejo zvonovi v farni cerkvi in v vaških podružnicah. Vendar je zdaj zvonjenja mnogo manj. Odkar imajo mrliško vežico, se je sistem zvonjenja tudi sicer spremenil. Poprej je pokojni dva dni ležal na parah, trikrat na dan mu je zvonilo: zjutraj, opoldne in zvečer – vselej v domači podružni cerkvi in pri fari. Prvo, naznanilno zvonjenje je opravil cerkovnik v domači podružni cerkvi takoj, ko so rajnega uredili in ga položili na pare, »*kadar so prišli povedat*«. Vendar so zvonili izven rednih dnevnih terminov le, kadar je umrl nekdo iz te vasi. V primeru, da so naročili zvonjenje za svojca, ki je umrl v drugi vasi ali v drugem kraju, so že poprej zazvonili ne le pri fari, ampak tudi v podružnični cerkvi šele ob prvem, ustaljenem dnevnem terminu. Naznanilno zvonjenje takoj ob smrti so s hudomušnim prizvokom imenovali tudi: *K žügi zgani!* Odkar imajo mrliško vežico, zvonijo pokojnim mnogo manj. Spremenil se je tudi sistem, čas in način zvonjenja, kar je v zvezi tudi z avtomatizacijo tega opravila. Vsekakor je to področje, ki vabi k nadrobnejši obravnavi. V podružni cerkvi zazvoni zdaj vselej takrat, ko rajnega peljejo v vežico, pri fari pa mu prvič zazvoni, ko je v vežici že vse postorjeno in pripravljeno za prihod kropivcev.

Ob vsakokratnem zvonjenju so zvonili tri »*štiklce*«, vsak je trajal pet minut, torej so rajnemu trikrat na dan zvonili po petnajst minut. Pri stari tehnologiji tega opravila z vrvmi je bilo treba malo počivati, zato so delali premore. V cerkvah s tremi zvonovi sta imela dva človeka dovolj opravka. Prvo – naznanilno zvonjenje v domači podružni cerkvi se je po izročilu razlikovalo od vasi do vasi tudi glede na spol pokojnega. Moškim so v nekaterih vaseh zvonili drugače kot ženskam, otrokom pa so zvonili s »*ta malim*« zvonom. Še po drugi svetovni vojni so pri Sv. Antonu v Zdenski vasi, ki premore tri zvonove, ob naznanilnem zvonjenju zvonili moškim s »*ta velikim*«, ženskam pa s »*ta srednjim zvonom*«. V kopoljski cerkvi Sv. Vida sta le dva zvonova. Ob prvem, naznanilnem zvonjenju so za moške zvonili z obema hkrati, za ženske pa je cerkovnik – mežnar najprej potegnil vrh malega zvona, da je prvič udarilo v malem zvonu, zatem pa v velikem. V Hočevju in v Ponikvah se je, sicer blede, a vendarle ohranilo zelo staro izročilo, da so zvonili za moške tri štiklce, za ženske pa le dva (Kovačič 1907: 100–101). V sosednji struški fari se je ta navada bolj trdoživo ohranjala. Prvotno so z zvonovi vabili k molitvi za rajnim (Kovačič 1907: 37–38). Komaj preminula generacija domačinov je precej bolj živo razumevala prvotni pomen zvonjenja, ki je izvajalo krajšo molitev za blagor duše ali pa le vzklik: *Nekdo je umrl, Bog mu daj večni mir in pokoj!* Mnogo bolj je

danes v zavesti ljudi druga vloga zvonjenja – kot družbena in tudi nepogrešljiva ponotranjena sestavina žalovanja ob izgubi svojca, kot izraz spoštovanja do pokojnega. Zvonjenje je pomemben vsebinski element v doživljanju slovesa od drage osebe in ohranjanju običajev ob slovesu in jim daje svojski vsebinski naboj.

Intenzivnost zvonjenja se je poprej močno stopnjevala ob pogrebu. V Zdenski vasi je bilo polaganje v krsto uglaseno z zvonjenjem, saj pogrebci niso »prejt truge zaprli«, dokler ni zazvonilo pri Sv. Antonu. V drugih primerih so prinesli krsto na hišni prag ali pa na dvorišče pred hišo in čakali, da je zazvonilo pri podružni cerkvi: »*Najsa vzdigni, daklier naj zazgunlu,*« šele tedaj so dvignili trugo in krenili izpred domače hiše.

196

Tudi ob pogrebu najprej zvoni v domači podružni cerkvi, tudi dandanes, ko leži pokojni v mrliški vežici (Zdenska vas, Podgorica). Pred letom 1999, ko so dobrepoljske vasi dobile mrliško vežico, je bilo zvonjenje ob pogrebu dolgotrajnejše. Zvonovi so praviloma spremljali pogrebni sprevod do vaške kapelice, pogrebce iz bližnjih vasesh pa vse do Vidma. Domači ali sorodniki so naročili zvonjenje v njihovi podružni cerkvi, v vasesh, skozi katere se je vil pogrebni sprevod. Tako so rajnim iz oddaljenih Kompolj zvonili v Podgori, ko je sprevod krenil na ozemlje te vasi, zvonili so v podgoriški cerkvi, ko se je pogrebni sprevod pomikal po poti čez Ratike. Pokojnim iz Hočevja je zvonilo pri Sv. Antonu, ko so prišli pogrebci na Planino, in pokojnim iz oddaljene Ilove gore so spet zazvonili na Zdenski rebri, ko se je sprevod bližal mostu nad železniško progo. Ko so Podgoričani in Zdenci spremljali svoje rajne na farno pokopališče, so utihnili zvonovi pri Sv. Antonu in v podgoriški cerkvi šele, ko so se oglasili tisti iz farnega zvonika. »*Ko sem jaz zvonila, so bili pogrebci s svojimi avtomobili že pri Oploti (ob današnjem igrišču za tenis), ko sem nehala zvoniti; če je bil kdo reven ali bogat,*« je pojasnjevala trajanje zvonjenja domačinka iz Ponikev.

Tudi ob pogrebu iz mrliške vežice najprej zvonijo v domači podružni cerkvi: »*Midva zvoniva dvajset minut pred uro pogreba, prav tako dolgo, kolikor dolgo sva poprej zvonila, da so prišli pogrebci iz Zdenske vasi do križišča na Vidmu.*« Zvonjenje je plačano opravilo, ki ga določajo pravilniki cerkvenega urada. Ob plačilu v denarju se je nekako do sredine 20. stoletja ohranjalo tudi plačilo v naravi: omenjajo se npr. hlebi kruha, ki so ga dajali mežnarjem ob koncu leta.

Pogrebci, pogreb in pogrebščina

V novih družbenih pogojih, ko so si domačini iskali zaposlitve v nekmetijskih dejavnostih, in se je način življenja na vasi močno spreminjal z dnevnimi migracijami na oddaljena delovna mesta, je bilo vse težje ohranjati staro pravilo, po katerem so bili moški iz vasi dolžni pokopati sovaščana. V zadnjih desetletjih 20. stoletja je bilo pogrebce vse težje dobiti. Poprej je bila ta pomoč svojcem umrlega porazdeljena med sosede, prijatelje. V novih razmerah pa je postala breme manjše skupine vaščanov, ki niso bili zaposleni zunaj doma. Tako se je vse bolj uveljavljalo, da so domači dobili nekoga iz vasi, da je skopal jamo za plačilo, druga opravila pa so naprošeni pogrebci še naprej opravili brez plačila; »*Poprej pa so pogrebci tudi jamo sami*

skopali, pa nihče ni vzel denarja.« V različnih vaseh so v zadnjih desetletjih to vprašanje različno reševali. V nekaterih so bili bolj zavzeti za novosti, v drugih so si bolj prizadevali, da ohranijo izročilo in v celoti opravijo dolžnosti pogrebcev brez plačila – po načelu: danes tebi, jutri meni. V Ponikvah, kjer so pred drugo svetovno vojno odprli dom za ostarele in invalidne, so oskrbovance iz drugih krajev pokopavali za plačilo, svoje sovaščane pa po starem običaju brez plačila. V prizadevanjih, da bi ob pomanjkanju moških moči vendarle še vztrajali pri starem izročilu vzajemne pomoči v primeru smrti, so na Cesti sledili Hočevarjem in uvedli pri tem določeno zaporedje. Šest ali osem pogrebcev je moralo biti, različno glede na oddaljenost vasi do farnega središča in na težo pokojnega. Na primer v Hočevju jih je moralo biti osem. Vrstili so se od enega do drugega konca vasi. Ob vsakem pogrebu so bile na vrsti po štiri hiše na obeh straneh vaške poti. Vaški mož je skrbel za nemoteno vrstenje. Če pri hiši ni bilo primernih moči, so morali sami poiskati nadomestno moč in jo plačati. Najbolj dolgo in najbolj vztrajno so ohranjali staro navado vaščani s Ceste, ki so vse do letos (leta 2005) v celoti postorili svoja pogrebna opravila v obliki vzajemne pomoči.

Jamo so pogrebci kopali dan pred pogrebom. Spremljal jih je nekdo od domačih, da je pokazal prostor, jim stregel s pijačo, po opravljenem delu pa jih je obvezno povabil na malico v gostilno, najpogosteje k Brdavsu. Po starem so jih pogostili le s kruhom in vinom, po drugi vojni so jim začeli streči z narezki, nazadnje pa tudi s kuhanimi jedmi, pogosto so dobili golaž. Pripovedovalci se spominjajo, da so pogrebci po tem opravi večkrat priukali domov. Obvezna je bila tudi pogostitev pogrebcev po pogrebu. Ko so rajnega zagnili z gomilo, so se pridružili sorodnikom na pogrebščini, ki jo priredijo v bližnji gostilni, največkrat pri Brdavsu. Tu so pogrebci sedeli v posebnem prostoru ali pa vsaj pri posebni mizi.

Odkar imajo mrliško vežico, je drugače organiziran tudi pokop. Vendar so se nekatere prvine vzajemnosti vrasle tudi v sodobno podobo in vsebino slovesa. Tako čutijo slovo bolj domače – svojci in sovaščani. Splošno je v navadi, da sovaščani nesejo pokojnega iz vežice v cerkev in iz cerkve na pokopališče. Sicer pa organizacija profanega dela pogreba v zadnjih dveh letih prehaja v okvir privatne, registrirane storitvene dejavnosti za celotno območje občine Dobropolje.

Poprej so bili pogrebi vedno zjutraj. Zadnjo noč so čuli pri mrliču sorodniki, od blizu in od daleč. Preden so preložili truplo z odra v krsto, so zbrani molili rožni venec, najbližji je rajnega poškopil z blagoslovljeno vodo in pokadil z velikonočno butaro. Mrliča so položili na oblance v krsti, mu dali pod glavo belo blazino s plevami in ga pokrili z belim bombažnim prtom (Cesta); lahko so pokrili samo obraz: *»Nejsa trüge zaprli, daklir nejsa pakril abraza z bejla katenina. Samu glava je bla pakrita.*« (Kompolje) S par na postelji so truplo z rjuho vred prenesli v rakev ali pa so ga zavili v svežo rjuho. Danes obraz pokrijejo kar s koncema rjuhe. Pokrivanje obraza z manjšim belim prtčem je domnevno starejša sestavina običaja in jo razlagajo kot navezo s krstnim oblačilom; tako čist kot ob krstu naj pride človek pred božje obličje. Poznajo izraz *»naličje*«, vendar z njim poimenujejo le dekorativno industrijsko izdelano tilasto pregrinjalo, ki so ga in ga še pogrnejo čez

krsto, preden jo pokrijejo s pokrovom. Za poročene in starce je bilo naličje črno, za fante in dekleta pa belo. Tudi v mrliški vežici molijo, škropijo z blagoslovljeno vodo in preden zaprejo krsto, nekateri tudi še pokadijo z velikonočno butaro. V ta namen prinesejo žerjavico kar v starem likalniku.

Pogrebci so poprej imeli težaško opravilo. Vse do druge polovice šestdesetih let 20. stoletja so izražali spoštovanje do pokojnikov tudi s tem, da so jih v krstah na pokopališče nosili. Na čelu pogrebnega sprevoda je šel fantič z lučjo. Navadno je imel to nalogo sosedov fant in je dobil za to skromno plačilo. Tudi iz oddaljenih Kompolj in Ponikev so jih nosili. Ženske so bile zadolžene za transport vencev. Če je umrl fant ali pa dekle iz vasi, so bili za pogrebce fantje, dekleta pa so nosila vence. Vence so nosili pred krsto. Domačini iz Kompolj se spominjajo naporov s tem v zvezi. Svitke so si polagali nekateri na rame, ko so nosili krsto. Večkrat so se morali zamenjati, da so zmogli pot do Vidma.

Ženske so si zadele venec na hrbet, da so laže premagovale breme na dolgi poti. Le iz Ilove gore in Hočevja so že pred drugo svetovno vojno v pogrebnem sprevodu krsto vozili, na navadnih vozeh ali pa na zapravljivčkih z vprežnimi konji. Gospodarji konj so na ta način izkazovali svojo solidarnost do sovaščanov ob primeru smrti. V šestdesetih letih 20. stoletja so se v dobrepoljskih vaseh uveljavili prevozi krst »na dierah«, na vprežnih vozovih z gumijastimi kolesi. Ponekod so dere za to priložnost pregnili s črnim blagom ali papirjem in okrasili konjske komate z žalnimi trakovi in črnimi rožami, paradno zvite konjske repe pa s črnimi trakovi: »*Kukr za uohcet, samu, de je blu črnu!*« Na Vidmu so se z vozom ustavili pri znamenju, kjer jih je pričakal duhovnik. Od tega znamenja pa do cerkve so pokojnega nesli. Okrog leta

Postanek pogrebnega sprevoda pri vaški kapelici, Zagorica, 1997, foto Janko Žgajnar

1980 je starejše načine transporta zamenjal samotežni pogrebni voziček; od leta 1999 opravlja mnogo krajšo pot – le od vežice do cerkve in od cerkve do groba.

Posebno mesto v pogrebnih običajih pripada vaški kapelici in vaškim znamenjem ob poti, ki vodi na Videm. Poprej se vaščani niso v takem številu udeleževali pogrebov, kot je v navadi danes, ko skoraj od vsake hiše iz vasi nekdo pospremi rajnega do groba. Na pokopališče so poprej pospremili pokojnega v glavnem sorodniki, vaščani pa so ga kar v delovnih oblačilih pospremili le do vaše kapelice. Tu se je sprevod ustavil in nekdo iz vasi je zmolil očenaš ter se v imenu pokojnika poslovil od sorodnikov in sovaščanov z besedami: *»Če je bil kdo jezen najga, naj pa odpusti!«* V vsaki vasi je bil kdo, ki je to opravil. Največkrat je bila ženska, pa tudi moški. Po tem običaju so se ravnali do konca devetdesetih let 1999 20. stoletja, dokler niso zgradili mrliške vežice.

Pri kapelici so v Kompoljah in Hočevju utihnili zvonovi v podružni cerkvi in se oglašali kasneje v drugih podružnicah bliže farnemu središču. Zvonovi pri Sv. Antonu in v Podgorici so zvonili rajnim iz teh vasi, dokler se niso oglasili zvonovi iz farne cerkve. Farni zvonovi so zazvonili, ko je duhovnik krenil iz cerkve na določeno križišče, kjer je sprejel pogrebce in jih ob molitvi popeljal v cerkev. Za vasi iz južne smeri je bilo poprej tako postajališče za srečanje pogrebcev in duhovnika pri *»podpeškem bogcu«*, kakor imenujejo leseno znamenje na križišču poti v Podpeč. Kasneje je prišlo v navado, da je duhovnik pričakal pogrebni sprevod pri Brdavsovi kapelici, kjer je bilo postajališče za pogrebce iz Zagorice in Podgorice. Pogrebce iz Male vasi, Hočevja in Zdenske vasi je duhovnik pričakal na križišču poti, kjer je do leta 1945 stala Štihova kapelica.

Transport pokojnikov so najprej začeli spreminjati iz oddaljenih vasi. V Hočevju so krsto naložili na zapravljivček z vpreženimi konji in jo peljali v dolino. Za pogrebnim sprevodom so Hočevarji na drugem zapravljivčku v jerbasu peljali hlebe belega kruha, kakšno gnjat in doma pridelano vino za pogrebščino v gostilni. Zagoričanke so hlebe belega kruha nesle v jerbasih na koncu pogrebnega sprevoda.

V Dobropolju je zelo malo pogrebov opravljenih brez maše. Udeležba na pogrebi je v novejšem času mnogo številčnejša, kakor je bila v preteklosti. Poprej so se jih udeleževali v prvi vrsti sorodniki in bližnji sosedje, zdaj pa se jih v velikem številu tudi drugi sovaščani; skoraj od vsake hiše gre kdo na pogreb. Poslovilni govor, katerega avtorja sta navadno domača duhovnika, izvajalka pa cerkvenikova žena, vnaša v poslednje trenutke slovesa mnogo osebne topline, zaznamovane z življenjsko potjo in lastnostmi pokojnika. Izborna petje moškega pevskega zbora Rafko Fabjani v cerkvi in ob odprtem grobu daje skoraj vsakemu slovesu na dobropoljskem pokopališču svojsko vsebino pa tudi lokalni kolorit; vsekakor mnogo bolj kot zvoki fanfare, ki so v zadnjem času vse bolj vključeni v ta dogodek.

Po pogrebu povabijo domači svoje sorodnike, v zadnjem času tudi kakšnega dobrega prijatelja, na pogrebščino v gostilno. Kar vedo domačini, so pogrebščine prirejali le v gostilni. Bile so mnogo bolj skromne, kot so danes. Narezek, bel kruh, pijača. Danes pa ni več pogrebščine brez tople hrane in pečenega mesa; strežejo prava kosila. Glede na stare navade ob takih priložnostih se mnogim zdi,

da je danes potrežba na pogrebščinah preobilna, toda zdaj je preobilje utirjeno in nihče noče odnehati; vse skupaj pa ima tudi prestižno vlogo. Žena je pripovedovala možu, kaj vse so na neki pogrebščini prinesli na mizo. Možakar je zaključil: »*Samo še muskontarja je manjkalo.*«

Molitev za pokojnikom

200

Vaščani se še vedno za vsakim pogrebom v Dobropolju zbirajo k skupni molitvi za pokojnikom. Po starem običaju se dobijo zvečer na pokojnikovem domu, v nekaterih vaseh pa se zadnja leta zbirajo v svoji podružni cerkvi (npr. v Kompoljah) in v drugih skupnih vaških prostorih: v veroučni sobi (Ponikve) ali v gasilnem domu (Zdenska vas, Cesta). V Hočevju in v Ponikvah v desetletjih po drugi svetovni vojni niso več molili za rajnim, med drugo svetovno vojno je bila vas razdeljena. Prav v zadnjih nekaj letih pa so v obeh vaseh ta običaj ponovno oživili. V drugih vaseh so se kontinuirano v velikem številu zbirali na domovih in molili za pokoj duše. Zdaj se zbirajo zlasti ženske in otroci pa tudi moški – zlasti bližnji sosedje ali pa prijatelji. Moškim je tudi ob tej priložnosti dodeljen prostor pri veliki mizi, kjer so jim po molitvi na voljo pijača in cigarete. Na mizi je postavljeno razpelo z dvema svečama. Pred razpelom je pri mizi prostor za vaščana, ki vodi molitev, »*ki moli*«; navadno je to starejša ženska, bolj izjemoma tudi moški. Molijo žalostni del rožnega venca in litanije Matere Božje. Še pred nekaj leti so hodili molit osem večerov; sedmi večer so jih domači povabili z besedami: »*Pa še jutri prid' te!*« K molitvi za pokojnim se v zadnjih letih pridružijo tudi sorodniki iz drugih vasi, kar poprej ni bilo v navadi. V zadnjih letih je prišlo v navado, da molijo le dva, tri ali štiri dni, zmolijo namesto enega dva rožna venca in vsakokrat po starem tudi litanije. Poprej molivcev niso nič pogostili, zdaj pa jih zadnji večer po molitvi obilo pogostijo z narezki, raznovrstnim domačim pecivom in pijačo. Posebno otroci se veselijo zadnjega večera. To navado ohranjajo tudi stanovalci v večstanovanjskih blokih na Vidmu. Skupna molitev je imela in ima še danes tudi družbeni pomen: je izraz solidarnosti do žalujočih. Izguba svojca je doživetje, ki samodejno sprošča pregrade in naravnava k sprejemanju in negovanju ustaljenih navad v določenem kraju, ki jih prav tako samodejno ponuja okolica. V poglavitnem je moč zaznati, da izrazito krajevne navade ob tem dogodku bolj obidejo priseljence v individualnih hišah (npr. v Predstrugah, na Vidmu), še zlasti, če tudi sicer živijo bolj izolirano. Vendar so kljub temu necerkveni pogrebi v Dobropolju prava redkost.

Domačini ob smrti mnogo darujejo za maše za pokojnika ali pa namenijo darove za cerkev. Domači po starem pravilu skrbijo za maše osmi in trideseti dan po smrti ter za obletnice. Prav ob smrti pa mnogo darujejo za maše ne le sorodniki, ampak tudi prijatelji in bližnji sovaščani. Župnijska Oznanila imajo poseben kotiček, kjer redno objavljajo, za koga in v kakšen namen so darovalci namenili svoje darove.

In memoriam

Izguba dragega človeka je doživetje, ki zaznamuje dušo in obraz in išče tudi svoje izrazilo. Iz prve polovice 19. stoletja imamo več pesmi žalostink, ki jih je ob

smrti svojih dobrepoljskih sodobnikov – očetov, mater in sinov, napisal dolgoletni dobrepoljski učitelj, organist in cerkovnik, ljudski pevec Andrej Kančnik (Gregorič 1979: 100–101). Ljudsko pesemsko izročilo je izrazilo misli in čustvovanja ob izgubi neimenovanih izvoljencev, svojcev. Sodobne žalostinke moremo prebrati tudi v časopisu. Izbrali smo jo v dobrepoljskem krajevnem časopisu *Naš kraj*. V uvodnem delu besedila V zahvalo za pokojnim Janezom Petrič iz Hočevja so njegove hčere objavile tudi svojo žalostinko za dragim očetom:

*Skrb, molitev, delo in trpljenje,
tvoje, ata, je bilo življenje.
Premišljen in preudaren bil je tvoj korak,
govor moder in mehak;
srce odprto in toplo,
katerega bitje se vedno čutilo bo!*

201

*Veliko lepega v tebi je bilo,
kar se nikoli pozabilo ne bo!
Ostali so sadovi tvojih rok,
v srcih naših pa bridka žalost in jok.*

*Vedi, da v srcih naših boš ostal,
saj si nauk globoko zakopal:
»Vera, ljubezen in prijateljstvo
in medsebojna povezanost
naj družī nas!«
(tvoje hčerke) ¹*

VIRI

Zahvaljujem se svojim rojakom, sorodnikom in prijateljem, ki so mi ob razgovorih pomagali pri nastajanju tega dela. Pripovedovali so mi:

Marija Žgajnar, roj. 1909, p. d. Kajžarjeva, Zdenska vas 48

Ana Potočar, roj. 1932, p. d. Pavlova, Bruhanja vas 1

Marija Novak, roj 1924, p. d. Špaja, Bruhanja vas

Iva Meglen, roj 1933, p. d. Pri Gizeli, Kompolje 72

Jože Hren, roj 1933, p. d. Primčkov, Zagorica 27

Marija Petrič, roj 1923, p. d. Anžetova, Hočevje 9

Ivana Erčulj, roj. 1919, p. d. Jaklčeva, Podgora 5

¹ Avtorici pesmi sta Ana Petrič in Cvetka Petrič, por. Tavželj, obe medicinski sestri; *Naš kraj*, november 2003, Dobropolje.

- Ana Nučič, roj. 1929, p. d. Medenova, Cesta 4
Tone Nučič, roj. 1968, p. d. Medenov, Cesta 4
Ivanka Miklič, Videm 42a
Marija Klinc, roj. 1922, p. d. Pepna, Kompolje 71
Franc Rus, roj. 1913, p. d. Gregorčkov, Kompolje 90
Anton Pavlin, roj. 1933, Ponikve 34
Ana Pavlin, Ponikve 34
Anton Šuštar, roj. 1943, p. d. Mežnarjev, Videm 76
Marija Šuštar, roj. 1943, p. d. Mežnarjeva, Videm 76
Jože Zrnec, roj. 1942, p. d. Reberski, Zdenska vas 54
Anton Hrovat, roj. 1914, p. d. Hrenov, Hočevje 10
Nada Novak, roj. 1946, p. d. Tomoževa, Zdenska vas 26
Slavka Novak, roj. 1929 in Tone Novak, roj. 1928, p. d. Tomožev, Mala vas 17
Zofka Boštjančič, Videm 9
Marija Petrlin, roj. 1915, Videm

LITERATURA

GREGORIČ, Jože

1970 Pesmi Andreja Kančnika. Zbornik občine Grosuplje 2, str. 85–117.

JENČIČ, Beba

1978 Nagrobnik v Prešernovem času. Kranj: Gorenjski muzej.

KOVAČIČ, Fran

1907 Zvonovi in zvonjenje. Vaditelj v bogoslovnih vedah 10.

KRANJC, Igor

1996 Spomeniško kiparstvo Franceta Kralja. V: Naši kraji in ljudje : Dobropoljsko – struški zbornik, str. 340–365.

LJUBIČ, Tone

1944 Ljudska umetnost v Dobrépoljah : likovno-estetski pogledi. Ljubljana: [s. n.].

LOŽAR - Podlogar, Helena

1978 Šege življenjskega cikla : smrt. V: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : vprašalnice. Zv. 9, str. 36–50.

MRKUN, Anton

1934 Narodopisno blago iz Dobrépoljske doline. Etnolog 7, str. 9; 18.

NOVAK, Anka

1989 Pisatelj Franc Jaklič Podgoričan in Dobrépolje. V: Etnologija in domoznanstvo, str. 68–69.

NOVAK, Vilko

1960 Slovenska ljudska kultura : oris. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

OREL, Boris

1944 Slovenski ljudski običaji. V: Narodopisje Slovencev. Del 1. Ljubljana: Klas, str. 263–349.

ŽARGLI, Matija

1991 Kovine. V: Gradovi minevajo, fabrike nastajajo : industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem : katalog razstave. Ljubljana: Narodni muzej, str. 22–26.

BESEDA O AVTORICI

Anka Novak, etnologinja, je leta 1959 na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomirala iz etnologije in slovenskega jezika s književnostjo. Do upokojitve leta 1992 je bila kustodinja v Gorenjskem muzeju v Kranju. Preučevala je predvsem materialno, pa tudi družbeno in duhovno kulturo na Gorenjskem ter oblikovala obsežno zbirko etnoloških predmetov. Pripravila je vrsto razstav. Je pobudnica, sourednica in soavtorica dobropoljsko–struškega zbornika *Naši kraji in ljudje*. Za svoje delo je prejela dve visoki priznanji: leta 1992 Murkovo listino in leta 1993 Valvasorjevo nagrado za dosežke v muzealstvu.

ABOUT THE AUTHOR

Anka Novak is an ethnologist. She graduated in ethnology and the Slovene language and literature from the Faculty of Arts in Ljubljana in 1959, and was employed as a curator at the Gorenjska Museum in Kranj until she retired in 1992. Her research activities focused on the material, social and spiritual culture of Gorenjska and she arranged an extensive collection of ethnological objects. She also prepared a range of exhibitions. She initiated and co-authored an anthology of Dobropolje-Struga entitled *Naši kraji in ljudje*. She received two high awards: The Murko Certificate for her contribution to the ethnological discipline in 1992, and the Valvasor Award for her achievements in museum work in 1993.

SUMMARY

SAYING FAREWELL IN DOBREPOLJE

The article deals with a segment of folk culture connected with death in the ethnologically interesting Dobropolje Valley. It starts with a presentation of the cemetery of the parish church of Videm with its typical tombstones and epitaphs. Individual chapters list the customs and traditions connected with death. In these events, the religious element is given major emphasis, accompanied by residues of older folk beliefs. In some villages, the wake included singing or even games, nowadays only prayers. Another emphasis is on the forms of assistance from the village community and the neighbours when somebody loses a family member. The article also draws attention to the general social and cultural changes in the second half of the 20th century which left their mark on this element of folk culture; these changes were quite fast after 1999, when a funeral chapel was erected at the parish centre, and again after 2003 following the establishment of a registered undertaker service.